

УДК 070. 821.

Теребус О.Л.,
ст. викладач кафедри теорії літератури,
зарубіжної літератури та журналістики
Волинського державного університету
імені Лесі Українки

Питання української культурної спадщини в публіцистиці Дмитра Павличка

У статті йдеться про питання, які піднімає у своїх публіцистичних статтях Д. Павличко, а саме проблему художньої майстерності, ролі й місця митця в суспільстві, відчуття літературного процесу, впливу творчості однієї людини на творчу долю іншої, проблему молодих письменників.

Ключові слова: публіцистика Д. Павличка, художня майстерність, класики української літератури.

The article is about the questions, which D.Pavlychko get up's in his publicistic articles. Namely, the problem of artistic mastery, the role and place of writer in society, the feeling of literary process, the influence of one person on creative fate of another and the problem of young writers.

Key words: publicistic writing of D.Pavlychko, artistic mastery, the classics of ukrainian literature.

Публіцистиці властиве конкретно-образне мислення, яке не завжди і не цілком можна ототожнювати з художнім мисленням. Говорячи про невіддільність публіцистики від науки, філософії та інших потоків соціальної інформації, ми говоримо й про публіцистичність, яка виникає тоді, коли автор прагне вплинути на свідомість читача, викликати відповідну реакцію. Це поняття включає в себе широке суспільне звучання, проблемність, полемічність і властиву саме для публіцистики образність. Зразком можуть служити виступи та статті Д. Павличка (зі збірок “Магістралями слова” (1977), “Над глибинами” (1983), “Біля мужнього світла” (1988), “Українська національна ідея” (2004), а також із публікацій у пресі).

Погляд на факти у статтях Д. Павличка йде від глибокого відчуття сучасного літературного процесу, розуміння сучасності, вміння бачити в житті і літературі певні проблеми. Література 60–90-х років ХХ ст. була невід’ємною частиною всього суспільства, духовним продовженням свого

часу. І якщо в самому житті мало місце спотворення правди, брак уміння казати її відверто й сміливо, то ці риси позначали і публіцистику, й літературу.

Сучасний світ вимагає від митця передусім постійної готовності відгукнутися на його болі, самовизначитися і втрутитися в боротьбу добра зі злом, що така актуальна зараз. Дослідники неодноразово відзначали творчу мобільність Д. Павличка, не тільки поета, а й публіциста, критика, що проявляє новаторський неспокій, громадянську активність і публіцистичну загостреність. Навіть критика завжди має якісь точки зіткнення з публіцистикою, в чому переконують і критичні статті Д. Павличка, що відзначаються глибиною аналізу явищ і закономірностей художнього процесу, влучністю філософсько-естетичних узагальнень, широтою аналогій, зіставлень, публіцистичним пафосом. Вони свідчать про тонке літературно-естетичне чуття автора, вміння відбирати й узагальнювати.

Про найважливіші мотиви публіцистики Д. Павличка – боротьбу письменника за збереження мови, духовних цінностей українського народу, за суверенітет – ми вже говорили. Наприкінці 1980-х років майстер слова активно виступає за реабілітацію несправедливо репресованих діячів української літератури, гостро і наступально звучить відкрита критика влади. Хвилював митця і стан екології в Україні, Чорнобильська катастрофа та її наслідки, боротьба за незалежність та суверенітет.

У багатьох публіцистичних статтях Д. Павличко піднімає проблеми, можливо, менш глобальні, та, на думку автора і на нашу думку, не менш важливі, звертаючись до впорядкування творчої спадщини класиків літератури, порушує проблему актуальності їхньої творчості, дискутує з перекрученнями класичних надбань літератури та її представників, розшифровує роль М. Рильського в своєму житті та творчості, звертає увагу громадськості на стан піснетворчості в Україні, підтримує молоді таланти та інше.

З 1950-х років, із початків творчості, Д. Павличко хвилює роль і місце митця в суспільстві, становище молодих письменників. Цікавить публіциста проблема художньої майстерності, традицій і новаторства, єдності змісту і форми, реалізму, ідейності, літературного героя та створення в літературі достовірного, повнокровного художнього образу, а також питання тематичної різноманітності художніх творів, композиційної майстерності. Ці проблеми піднімаються у багатьох статтях, зокрема: “Сонети Івана Франка” (1955), “Туга і непокоря” (1963), “Образ Довженка” (1964), “Книга доби” (1964), “Наш Каменярь” (1966–1976), “Яблуневе натхнення” (1969), “Сонця і правди сурмач” (1972), “Квітуча гілка з пахощами грому” (1974), “Правда життя – істина поезії” (1975), “Від імені народу – від імені людства” (1980), “Мустай Карім” (1982), “Наш співавтор – час” (1982) та ін.

У кінці 1960-х років у літературному процесі було окреслилося загальнолітературний інтерес до проблем історичної пам’яті, зв’язку часів, наступності поколінь, національних традицій і святинь. Д. Павличко задумується над природою феномену духовного єднання, над тим, чому творчість однієї людини спроможна так глибоко вплинути на творчу долю іншої індивідуальності. Публіцист висвітлює проблеми природи художності твору й тривалість його ідейно-естетичного впливу на людей.

Широке коло проблем, питань, які Д. Павличко намагається розв’язати особисто чи поставити їх перед читачем, доповнюється не менш больовими точками, на які митець зверне свій погляд. Із цього ряду виділяється досить важливе питання взаємозв’язків національної та інших літератур. Зупиняється публіцист на розширенні горизонтів досліджень за рахунок введення в літературно-критичний обіг творів із літературного процесу інших країн. Зіставлення фактів однієї літератури з іншою поглиблено розкривають суть художніх явищ в обох літературах, вони не є механічним, зовнішньо-показовим аналізом. У статті про творчість О. Блока “Поет глибин” (1980) Д. Павличко порівнює його поему “Дванадцять” з поемою І. Франка “Мойсей”. “Як франківський Мойсей, – пише він, – є

тільки символом народного вождя, а не образом біблійного пророка, так блоківський Христос не має нічого спільного з церковним і попівським богом, а є тільки геніальним знаком тисячолітньої мрії пригноблених про справедливість їхньої боротьби за життєвий ідеал” [6, 227]. А в наступній статті “Інтелігенція й народ у творчості О. Блока. Виступ на міжнародному блоківському симпозиумі – Італія, Гарняно” (1981), продовжуючи цю тему, публіцист вимальовує низку аналогій до Христа як носія багатотисячної ідеї любові і братерства в поезії, кінематографі, в портретному мистецтві й ін. Блоківський образ поглибився і розширився на тлі ХХ століття. Як підтвердження, звучить думка, що “в сьогоденному світі, де відчувається зростання ролі інтелігенції, обумовлене боротьбою не так за матеріальні блага, як за духовне розкріпачення людини, знайдемо тисячі прикладів жертвності, тисячі доріг, що ведуть сміливих мислителів на Голгофу” [6, 235].

Концепції Д. Павличка завжди приваблюють активною дослідницькою думкою. Так, говорячи про роман І. Вільде “Сестри Річинські” (“Золотий передзвін”, 1977), автор аргументує, що такий роман “зробив би честь будь-якій національній літературі з усталеною світовою славою” [6, 81]. Це піднесені слова, в які віриш, бо вони з’являються або як результат самостійного текстового аналізу, або як результат великої кількості опрацьованих наукових досліджень.

У статтях Павличка-публіциста маємо талановитий синтез думки та почуттів, які, зливаючись, дають своєрідне бачення вже відомого факту, події чи знайомої мистецької постаті. Свіжість сприйняття знаної інформації, намагання осмислити значення класиків для сучасника полягає в оригінальному поданні через свідомість сучасного художника, через його мислення, на яке проектується сучасність з її підвищеними естетичними вимогами. Тут минуле перегукується з сучасністю. Наприклад, у статті “Падре галицької землі” (1961) Д. Павличко справедливо зауважує, що М. Шашкевич вірив у те, що центр України не у Львові, а в Києві, і передав

це відчуття наступним поколінням. У статті про В. Стефаніка автор пише, що “тільки тоді його очі світили надією, коли він дивився на Схід, куди посилав свої твори і звідки чекав свободи” [4, 60], – так думка публіциста зі сфери естетичної проникає в сферу ідеології і політики, а втім, це не поодинокий випадок, це невід’ємна якість публіцистичних статей Д. Павличка.

У видавництві “Дніпро” в 1989 році побачила світ збірка поезій І. Франка. Д. Павличко підготував до неї вступну статтю “Франко – з нами”, яка увійшла до збірки “Біля мужнього світла”. “Те, що написав Каменяр, – захоплено пише автор, – не піддається й досі обчисленню” [3, 49]. Адже І. Франко, “український титан”, з однаковою новаторською силою і успіхом працював у літературі, збагатив “грунтовними дослідженнями етнографію, фольклористику, історію, естетику, соціологію, політичну економію, філософію” [3, 49]. Віддаючи шану великому поетові, Д. Павличко аналізує, оцінює проведену роботу по впорядкуванню творчої спадщини І. Франка, дає слушні поради щодо подальшої роботи, вказує на недоліки. Стаття пройнята щирою зацікавленістю публіциста творчістю Каменяра, відзначена глибокими знаннями досліджуваного матеріалу.

Під інтернаціональним кутом зору розглядає Д. Павличко творчість свого духовного вчителя, який “будує пам’ятники десяткам творців світової літератури, серед яких – Софокл, Данте, Шекспір, Гете, Пушкін, Міцкевич, Золя.., ставить на нашій землі перші храми вавілонській, індійській, еллінській, римській та арабським культурам” [3, 49]. А збіркою І. Франка “Зів’яле листя” записана українська література “до світових, найщемливіших, для всіх народів і поколінь зрозумілих співів закоханої душі” [3, 79].

Над феноменом безсмертя Д. Павличко розмірковує часто, бо його духовний світ сповнений образами та ідеями тих, кого народи ввели до пантеону вічності, зробили своїми сучасниками. Він намагається пізнати і розкрити задля самоусвідомлення і збереження самого ж народу історичну, соціальну, психологічну, генетичну сутність того феномена у близьких йому

предтечах. Тому й пише про геній Т. Шевченка, І. Франка саме у зв'язку з філософією вічності. Органічними, багаточинними спадкоємними зв'язками через однородинність землі й духу Галичини, через близькість духовного начала таланту поєднався Д. Павличко із І. Франком. На прикладі інтелекту І. Франка дослідник доводить, що творчість – не просто “виливання таланту”, а наукова, дослідницька, пізнавальна праця. Постаті Т. Шевченка та І. Франка часто зустрічаються і в поетичній, і в публіцистичній та критичній творчості Д. Павличка.

Публіцист дає власну глибоку інтерпретацію двох титанів української духовності, поставивши їх у найгостріший зв'язок із сучасною духовною потребою, долає звичні підходи, шукає незнане у знайомому, спростовує самозрозуміле, розкриває діалектику думки, прагне синтезувати цінні сторони різних підходів.

Звертаючись знову і знову до творчості І. Франка, Д. Павличко підкреслює, що поруч із образами Т. Шевченка і Лесі Українки “образ Франка символізує перед світом не тільки індивідуальні риси й можливості велетня культури, але й нетлінне єство, красу, неповторну явину й життєздатність українського народу” [4, 4].

Творчість Т. Шевченка для Д. Павличка – явище вічнозмінне: кожне нове покоління читачів відкриває її по-своєму. Це стосується й зарубіжних читачів. Тому автор вважає за обов'язок вступити в полеміку з тими лжепропагандистами поезії й світогляду великого поета, які намагаються трактувати українського генія як предтечу філософії надлюдини. Митець розуміє, що глибоке вивчення, дослідження творчого спадку Т. Шевченка повинно йти у зіставленні з творчістю видатних поетів світу. У виступі в Українському Робітничому домі у Торонто на Шевченковому святі (“Шевченко й сучасність”, 1984) Д. Павличко наголосив: “Навіть есхатологічні мотиви в Шевченковій поезії принципово відрізняються від пантеїзму Віктора Гюго, Байрона, Уолта Уїтмена, Хосе Марті та інших із цього ряду сяйливих імен... Його не захоплював пантеїстичний міраж,

бажання перейти по кончині своїй у дерева та в ріки рідного краю; він хотів чути, як реве ревучий, хотів наново оживати в славі своїй, воскрешати “вольную думу”, жити в душі безкінечних поколінь українського народу. Так воно й сталося” [3, 20].

Заглиблюючись у роздуми Д. Павличка про життя, діяльність, літературно-художнє надбання митців, окремих творів художників слова, майстрів сцени, особливо хочеться звернути увагу на те, що світлий образ Т. Шевченка присутній мало не в кожному письменницькому роздумі. А якщо автор явно й не посилається на твори Т. Шевченка, то кобзаревий дух людяності, моральної чистоти, образ вірності й чесного служіння народові є певним мірилом, призмою, через яку фільтрує свої думки Д. Павличко, оцінюючи глибину духовності людини в кожній статті, дослідницькій праці, спогадові чи літературному портреті.

Розмірковуючи про старших побратимів з художньому цеху, Д. Павличко в своїх статтях не раз наголошує на їхній настановчій ролі, зокрема, у статті “Мука чистоти” (2004) підкреслює роль М. Рильського у своєму житті, наголошуючи, що після батька та матері він посідає третє місце у формування самого автора. Адже, маючи обширні знання, нахили до аналітичного осмислення явищ культури, закоханість у літературу, розуміння мистецтва та його місця, почавши як поет, М. Рильський працював і як перекладач, і як публіцист, і як автор музики й пісенних слів, фольклорист, і, нарешті, як літературознавець, критик, дослідник літератури. На нашу думку, від закоханості в І. Франка та в М. Рильського, почалося становлення Д. Павличка – публіциста та дослідника літератури. Як і його вчителі, цей митець, не претендуючи на якусь особливу філософічність і теоретичність, відчував і відчуває постійну потребу поділитися своїми думками про попередників, вчителів.

Постать М. Рильського, на нашу думку, зіграла одну з визначних ролей у формуванні поглядів Д. Павличка – публіциста, перекладача, дослідника літератури, теоретика перекладу. У статті “Мука чистоти” (2004)

Павличко-дослідник висловив ряд думок щодо місця й значення життя і творчості М. Рильського. Що стосується молодих, то “наставлення та орієнтація на творчість і духовну напругу молодих поколінь – це прикметна риса Рильського. ... Шістдесятники не дарма шукали й знаходили в нього благословення на своє новаторство і правдомисліє. Кожного нині діяльного українського письменника, митця, інтелектуала, політичного і громадського діяча торкнулося натхнення Рильського” [5, 1]. “... Максим Рильський був, є і буде одним з найбільших українських поетів ХХ століття, діячем культури франківського формату, що при трагічному творчому скаліченні все ж таки зумів двигнути вперед українську духовність, розвинути нашу мову, наше розуміння природи і людської душі” [5, 1], тобто став зв’язковою ланкою між митцями старших і молодших поколінь. М. Рильський – один із пророків української державності: “для кожного народу найдорожчою є тяглість, безперервність, успадкованість культурної, філософської, релігійної, а звідси й політично-державницької традиції. Заслуга Рильського, крім усього іншого, в тому, що він налагодив і витримав зв’язок між генераціями будівників Української Народної Республіки і будівниками сучасної незалежної України” [5, 1].

Всеохопна любов М. Рильського до мови, бо “його рідною мовою була любов до світу і до людства, і він дуже рідко зраджував її” [5, 1], а найбільше – любов до України: “Україна ненастанно керувала пером Рильського. Навіть у тих поезіях, де він славить “зоревінчану Москву”, відчутна якась, безперечно, антисусловська лінія – прирівнювання Дніпра до Вісли, Влтави, Дунаю, Києва до Варшави та інших міст Європи, Шевченка до Міцкевича і т.д. Словом, це було постійне нагадування читачам, що український народ за своєю історією та духовною оригінальністю такий же, як чеський чи польський, як будь-яка інша європейська державна нація” [5, 1].

Д. Павличко-публіцист намагається осмислити кожне літературне явище і подію, тримаючи в полі зору актуальні проблеми літератури, культури, історії. В публіцистичній, літературній справі для нього немає

дрібниць. Аргументовано розважливий, переконливий, точний він у своїх статтях. У гостропроблемній статті “Пісня і поезія” (1980), що увійшла до збірки “Над глибинами”, роздуми про тісний взаємозв’язок поетичного і музичного в пісенній творчості закономірно переростає в розмову про громадянське призначення і соціальні функції пісні в нашому суспільстві, адже не кожен ліричний вірш – пісня, “пісня – це не три куплети з рефреном, а лірична драма в мініатюрі, де найінтимніші ... почування мають загальнолюдський характер, і народ може сприйняти їх як нову прикмету свого духовного життя” [4, 190]. Автор дає аналіз кращих набутків пісенного жанру, нищівно критикує подробиці, дріб’язковість у тематиці. Публіцист нагадує, що традиції української пісні беруть початок із пісні народної, в якій слова і музика – в гармонії з думками і почуттями, і тому так природно знаходять своє музичне втілення. “Пісня – один з найважливіших елементів духовності, без якого втрачає сенс материнське й будь-яке інше виховання, затьмарюється або й зовсім зачинається для людини вхід у мистецтво” [4, 173].

Д. Павличко робить цікаві спостереження та висновки, що стосуються не лише поетичних текстів, а й музичного оформлення пісні. Безкриле серійне піснеробство, коли не акт співтворчості, а позатворчі моменти сполучають примітивний текст і нав’язливу мелодію, викликає девальвацію духовної вартості та впливовості пісні. Тому з таким ентузіазмом приєднуєся до Д. Павличка, коли він гостро виступає проти духовного фальшу, графоманства, стилізаторства, спекуляції актуальною тематикою, коли вчить уважно й вимогливо оцінювати двоєдину природу пісні, усвідомлювати її як виховательку естетичного смаку і громадянської свідомості мільйонів, особливо молоді.

Одним словом, митець написав фундаментальне дослідження, де простудіював взаємини сучасної пісні з фольклорною основою жанру, показавши шляхи органічної трансформації принципів поезики у творах авторів різних поколінь. “Фактор творчої неповторності, присутність

авторської індивідуальності, багатство змісту та ідей – це жанрові атрибути, без яких нема справжності твору” [7, 122]. Та й сама поезія Д. Павличка досить музична, є ряд пісень на його слова (“Два кольори”, “Клен”, “Лелеченьки” та ін.). Говорячи про пісенну творчість Д. Павличка, І. Драч каже, що “страхотлива біда сучасних пісенних текстів у тому, що за ними не стоїть вольтова дуга пекла і раю авторової душі...” [1, 121], а пісня Д. Павличка “працює на корінь, на праоснову людського буття. Вона очисна і благотворна. А той, хто захоче навчитися в тебе писати пісні, хай навчиться в тебе науки життя, хай дасть волю своїй душі вмістити стільки радостей і печалей” [1, 121].

В основу статті “Пісня і поезія” покладена доповідь на спільному пленумі Спілки письменників України та Спілки композиторів України. Доповідач мужньо і принципово проаналізував стан сучасної пісенної творчості, чесно і відверто назвав халтуру – халтурою, заробітчанство – заробітчанством, яке нічого спільного не має ні з народнопісенною традицією, ні з душею народу. Чи не актуальна сьогодні ця проблема?

Напутнє слово Д. Павличка часто супроводжує поетичні дебюти. Майстер вміє ще у зародку помітити прояви “справжньої обдарованості, підтримати молодого автора, допомогти знайти власний голос і позбутися того, що йде від наслідування” [2, 184]. Говорячи про зовсім молоду поетесу Л. Целіковську, котра виступила з першою добіркою віршів на сторінках журналу “Дніпро” у 1979 році (№ 4), Д. Павличко, пропонуючи її вірші читачам, писав: “Людмила Целіковська починає з найголовнішого, вона хоче знати, для чого живе, в чому сенс її діянь, вона не розриває свої щоденні переживання з питаннями вічними...” [4, 91].

Аналізуючи твори молодих (“Людмила Целіковська: Вступне слово до добірки віршів поетеси”, 1979; “Істинність поетичного слова: Передмова до поезій О. Мокровольського”, 1981; передмова до публікації віршів І. Пеника, 1984 та ін.), Д. Павличко звертає увагу на художні якості, відзначає цікаві образні прийоми. Водночас, ставлячи високі вимоги до художнього слова, він

вказує на невдалі вирази, бліді образи, нечітку структуру окремих творів тощо, бо “процес творчості не є тільки системою спалахів підсвідомості. Мова поета ним самим редагується і твориться; від нього, зрештою, залежить остаточний варіант його твору” [6, 160].

У вступному слові до книги молодого поета С. Чернілевського Д. Павличко дуже правдиво й точно сказав: “Потреба простої розмови, звичайного, але правдивого слова, на думку С. Чернілевського, – це щось вище за саму поезію” [3, 170]. Але ж “висловити правду без магії слова неможливо. Отож виявляється, що поет стає в певну позу, відкидаючи все і навіть те, “наскільки гарна мова”, заради того, щоб загострити увагу на правдолюбній прикметі свого натхнення... Така поза – не позиція автора, не його кредо, а тільки одне з бажань, закономірна й навіть потрібна крайність, яка завжди характеризує справжній талант і його зростання” [3, 170–171]. Серйозністю і відповідальністю, почуттям обов’язку позначений підхід Д. Павличка до творчості молодих. У порадах молодим та й у власній публіцистичній та літературно-критичній практиці він вимагає лаконізму, конкретності, наукової аргументації використаних матеріалів.

Д. Павличко у своїх публіцистичних виступах насамперед звертає увагу на загальносуспільний людинознавчий аспект у творчості конкретного митця, а звідти на його народні витoki. Автор акцентує думку на тому, що зв’язок з народом не є опосередкованим, він збагачує обопільно. Ця частина єдності природи художньої творчості (митець і народ) не існує без аналізу й оцінки естетичної системи художника. Цілісність такої системи формують гуманістичний аспект бачення світу, соціальний і філософський. Така цілісність надає змогу подивитися на світ очима відкривача.

З вищесказаного видно, що Д. Павличко-публіцист піднімає проблеми, котрі актуальні й нині, цікавлячись значенням класиків літератури для зростання творчих сучасників, впорядкуванням творчої спадщини класиків, питанням історичної пам’яті, зв’язку часів, національних традицій, коріння й витоків, цікавлячись проблемами актуальності творчості, дискутує із

дослідниками, які перекручують класичний внесок української та інших літератур, піднімає проблему художньої майстерності, ролі й місця митця в суспільстві, відчуття літературного процесу, духовного єднання, впливу творчості однієї людини на творчу долю іншої, проблему молодих письменників, говорить про взаємозв'язки національних літератур, наголошує на ролі М. Рильського у формуванні свого життєвого та творчого кредо, на стані пісенної творчості в Україні, опікується долею молодих талантів. Для митця немає проблем другорядних, все близьке і цікаве авторові.

Література

1. Драч І. Диптих про Дмитра Павличка // Драч І. Духовний меч: Літ.-крит. статті та есе. – К.: Рад. письменник, 1983. – 351 с.
2. Ільницький М. Багатогранність єдності. – К.: Дніпро, 1984. – 242 с.
3. Павличко Д. Біля мужнього світла. – К.: Рад. письменник, 1988. – 336 с.
4. Павличко Д. Магістралями слова. – К.: Рад. письменник, 1977. – 312 с.
Павличко Д. Мука чистоти // Літ. Україна. – 2004. – 25 берез.
5. Павличко Д. Над глибинами. – К.: Рад. письменник. – 1983. – 424 с.
6. Салига Т. Палахка ватра любові // Жовтень. – 1983. – № 11. – С. 120–122.